

РЕЦЕНЗІЯ

професорки кафедри аграрного, земельного
та екологічного права імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів та природокористування України,
доктора юридичних наук, професора **МІХНЕВИЧ Людмили Володимирівни**
на дисертаційне дослідження **ГУЦОЛА Руслана Івановича** на тему:
«Правове становище агрохолдингів в Україні»,
подане на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»
галузі знань 08 «Право»

Актуальність теми дисертації не викликає жодних сумнівів і зумовлена низкою чинників. Так, холдинги є важливим складником сучасної економіки та відіграють вирішальну роль у збільшенні валютних надходжень, забезпеченні продовольчої безпеки країни, розвитку на інноваційних засадах різних галузей виробництва. Вони мають значні ринкові переваги, насамперед, забезпечують структурну організацію й управління значною кількістю корпоративних підприємств. Холдинги об'єднують ресурси і зусилля низки компаній, що дозволяє досягати економії на масштабах, тому вони є дуже популярними у галузях складних виробництв, зокрема в аграрній сфері. Холдингові компанії оптимізують управління й підвищують ефективність – централізовано управляють різними компаніями, координують їх, забезпечуючи єдину стратегію розвитку. Також холдинги мають можливість інвестувати у дослідження й розроблення, підтримувати інноваційні проекти корпоративних (дочірніх) підприємств, що сприяє технологічному прогресу і підвищенню конкурентоспроможності. Все вище перелічене робить їх ефективними.

Водночас актуальність теми дисертації значно посилює той факт, що у січні 2025 р. прийнятий Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», яким змінено концепцію поняття підприємства та з 28 серпня 2025 р. припинено чинність Господарського кодексу України. Саме Господарським кодексом України закріплювалося і поняття холдингової компанії, і поняття корпоративного підприємства, при цьому останнє є ключовим при визначенні правового статусу холдингу. З урахуванням цього необхідність перегляду законодавчого та теоретичного наукового підходу до формування правового статусу холдингової компанії є очевидною, зокрема й дослідження проблем правового становища агрохолдингів є затребуваним та має важливе наукове і практичне значення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Найактуальніші проблеми правового статусу агрохолдингів визначили характер мети рецензованої дисертації та перелік поставлених здобувачем завдань, які, як свідчить зміст роботи, досягнуті повною мірою. Відмітимо при цьому, що поставлені завдання корелюються з висновками дисертації, результати виконання

кожного з поставлених завдань відтворені в проміжних та загальних висновках дисертації, а також стисло відображені в анотації до роботи.

Так, результатом виконання завдання провести аналіз управлінських правовідносин в агрохолдингах стало формування обґрунтованого та переконливого висновку про існування трьох рівнів таких відносин, яким властиві свої особливості: де перший рівень складають внутрішні управлінські відносини в холдинговій компанії, які спрямовані, як правило, на забезпечення ефективного управління корпоративними пакетами акцій корпоративних підприємств; другий рівень – внутрішні управлінські відносини в корпоративних підприємствах, які спрямовані на забезпечення ефективного управління сільськогосподарським виробництвом; тоді як третій рівень – це зовнішні управлінські відносини між холдинговою компанією та корпоративними підприємствами (с. 104, 182–183 дисертації). Результатом виконання завдання виокремити юридичні ознаки агрохолдингів стали висновки про щонайменше шість юридичних ознак агрохолдингу, які заслуговують на увагу, зокрема, що 1) агрохолдинг є договірним об'єднанням підприємств; 2) його особливе правове становище – є юридичною особою, а будь-які юридичні дії здійснюються через учасників об'єднання, які виступають самостійними суб'єктами; 3) агрохолдинг має особливий склад учасників (агрохолдингова (материнська) компанія в організаційно-правовій формі публічного акціонерного товариства і корпоративні (дочірні) сільськогосподарські підприємства у формі сільськогосподарських товариств); 4) особливості правового статусу учасників агрохолдингу (агрохолдингова компанія (головна материнська компанія, суб'єкт організаційно-господарських повноважень) – публічне акціонерне товариство, що володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних сільськогосподарських підприємств; корпоративне сільськогосподарське підприємство (дочірнє підприємство) – сільськогосподарське товариство, більше 50 відсотків пакету акцій (часток, паїв) якого належить агрохолдинговій компанії, що забезпечує право вирішального впливу на його господарську діяльність); 5) існування відносин контролю-підпорядкування, що зумовлені наявністю в агрохолдингової компанії можливостей контролювати корпоративні сільськогосподарські підприємства, завдяки наявності у власності контрольного пакету акцій (часток, паїв); 6) спеціалізації учасників агрохолдингу, за якої агрохолдингова компанія спеціалізується на веденні фінансово-інвестиційної та маркетингово-торговельної діяльності, а корпоративні сільськогосподарські підприємства – на здійсненні сільськогосподарського виробництва, а також переробці і зберіганні сільськогосподарської продукції (с. 180 дисертації).

Структура дисертації побудована з використанням класичних методологічних підходів із застосування методів наукового аналізу, логіки викладення матеріалу та розкриває особливості предмета дослідження за принципом «від загального до спеціального». Такий

підхід дозволив автору здійснити науковий пошук та системно викласти його результати, в логічній послідовності, що робить текст дисертації та її наукові положення зрозумілими і доступними для сприйняття.

З позиції правової методології важливим є застосування в процесі дослідження системи методів наукового пошуку. У цьому дисертант виявив належний рівень компетентності: в дисертації застосований широкий спектр методологічного інструментарію, поєднаного у систему філософських (діалектичний), загальнонаукових (формально-логічний, методи аналізу та синтезу) і спеціально-наукових методів (історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий). Опис методології дослідження, який викладено у вступній частині дисертації (с. 17–18 дисертації), засвідчує розуміння автором змісту кожного зі згаданих ним методів, його призначення та вплив конкретного методу на результативність дослідницької роботи. Так, наприклад, історико-правовий метод застосовувався при дослідженні генезису правового забезпечення створення і функціонування агрохолдингів в Україні; формально-юридичний метод дав змогу розкрити зміст відповідних правових норм, які опосередковують сферу дослідження. Аналіз проблем, які піднімаються в роботі дозволив дисертанту розробити основні питання за предметом дослідження на глибинному рівні та сформулювати відповідні й належно аргументовані висновки.

Достовірність та обґрунтованість результатів рецензованого дослідження забезпечена й використанням широкої джерельної бази. Положення дисертації та аргументація висновків й інших авторських ідей спираються на здобутки правової науки, включаючи новітні джерела, а також зарубіжні англомовні праці. У роботі детально проаналізовано нормативні джерела – це закони та підзаконні нормативно-правові акти. Загальна кількість використаних джерел становить 258 найменувань.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених досліджень. У дисертації сформовано положення, які за змістом є новітніми в правовій доктрині. Наукова новизна результатів дослідження конкретизується у низці положень. Так, дисертант уперше обґрунтував висновки, про необхідність законодавчих змін у частині виключення агрохолдингів та корпоративних підприємств з програм державної підтримки сільського господарства (крім програм, спрямованих на розвиток тваринницької галузі) і недопущення пільгового оподаткування їх діяльності, з метою підтримки створення і функціонування малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників, у тому числі розвитку фермерських господарств. А з метою усунення ризиків у використанні земель сільськогосподарського призначення агрохолдингами в умовах запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення, дисертантом розроблено пропозиції щодо: встановлення переважного права на придбання земель сільськогосподарського призначення фермерським господарствам, територіальним громадам, орендарям тощо; встановлення

пільгового порядку придбання таких земель і надання податкових пільг, визначення граничних меж концентрації землі на рівні областей та об'єднаних територіальних громад або встановлення дозвільного порядку придбання земельних ділянок площею більше ніж встановлена на території певної області або об'єднаної територіальної громади; можливості використання земель сільськогосподарського призначення на рівні областей та об'єднаних територіальних громад лише за умови узгодження функціонування агрохолдингів зі стратегією зрівноваженого розвитку сільських територій у контексті реформи децентралізації та створення об'єднаних територіальних громад.

За результатами дослідження автор дисертації удосконалив наукові положення щодо понять агрохолдингу та сільськогосподарського акціонерного товариства, а також характеристику управлінських правовідносин в агрохолдингах шляхом виокремлення трьох рівнів: 1) внутрішніх управлінських відносин в холдинговій компанії; 2) внутрішніх управлінських відносин в корпоративних підприємствах; 3) зовнішніх управлінських відносин між холдинговою компанією та корпоративними підприємствами.

У дисертації дістали подальшого розвитку наукові положення щодо виокремлення юридичних ознак агрохолдингу; положення про особливості правового становища сільськогосподарського акціонерного товариства; про специфіку земельних правовідносин в агрохолдингу, які виникають на підставі юридичного факту участі в агрохолдингу сільськогосподарських товаровиробників, яким земельні ділянки можуть належати на праві власності та/або різних правових титулах землекористування.

Положення, які винесені на захист, за змістом відповідають зазначеним в дисертації рівням наукової новизни (уперше, удосконалено, дістало подальшого розвитку), а їх зміст та вся дисертація в цілому відповідають темі дослідження та спеціальності 081 «Право».

У цілому дисертація справляє хороше враження, викладена академічною українською мовою. Вона є завершеною науковою працею, а висновкам, зробленим у дисертації, властиві всі необхідні ознаки наукової новизни. Дисертація містить раніше не захищені наукові положення та отримані автором нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності розв'язують наукову проблему правового становища агрохолдингів в Україні.

Наукові положення дисертації, висновки та пропозиції з розвитку законодавства, яке регулює правове становище агрохолдингів в Україні, є належно аргументованими та методологічно обґрунтованими, у сукупності відображають результати, які є авторським внеском у розвиток правової науки, сприятимуть удосконаленню законодавства України.

Характер наукових результатів дисертації та їх значення для науки та правозастосовної практики. Практичне значення результатів наукового дослідження полягає в тому, що вони містять практичні рекомендації щодо удосконалення правового становища агрохолдингів в Україні та можуть бути використані: у науково-дослідній

діяльності – для подальших наукових досліджень у сфері права; у практичній діяльності – при розробленні й удосконаленні нормативно-правових актів; у навчальному процесі – під час підготовки підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, а також при викладанні курсів «Аграрне право», «Земельне право» та спецкурсів відповідного спрямування.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у 9 наукових працях, з яких 3 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 2 статті у наукових виданнях інших держав, 4 тези наукових доповідей на науково-практичних конференціях та круглих столах. Зазначені публікації детально розглядають та демонструють усі основні наукові положення, висунуті в рамках дисертаційного дослідження.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею, в якій містяться науково обґрунтовані висновки та рекомендації, сформульовані автором для подальшого публічного захисту. При використанні ідей, результатів і текстів інших авторів, дисертант посилається на відповідні джерела. У роботі дотримується принцип відсутності привласнення чужих ідей, результатів або слів без належного цитування.

Питання для дискусійного обговорення. Водночас, як і будь-яка наукова праця, дисертація містить окремі дискусійні положення чи твердження, які потребують додаткової аргументації.

1. У п. 1 новизни (рівня вперше) запропоновано три етапи становлення українського законодавства щодо агрохолдингів, де виділено зокрема, третій етап – з 2006 р. по цей час, а характерною рисою цього періоду є *«використання загальної правової бази, що застосовується для врегулювання досліджуваної групи відносин»*, зокрема називається Господарський кодекс України. Але, як нам видається, варто врахувати зміни, які сталися внаслідок ухвалення Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 р., яким скасовано Господарський кодекс України. Втрата чинності Господарським кодексом України безумовно позначиться на правовому забезпеченні діяльності агрохолдингів, адже сама законодавча дефініція холдингу містить термін «підприємство», а його змістовне наповнення істотно змінилося зазначеним законом. Чи не вбачаєте Ви в цьому початок нового етапу формування правової основи нормативного забезпечення правового становища агрохолдингів?

2. Потребує уточнення під час захисту авторська редакція поняття агрохолдингу, що запропонована у положенні п. 1 другого рівня новизни (удосконалено), адже формулювання не враховує факт скасування Господарського кодексу України

та ухвалення Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 р. На нашу думку, варто вивірити термінологію, адже в авторському визначенні поняття агрохолдингу присутні терміни підприємство, корпоративне підприємство, дочірнє підприємство, які нині набули особливого змісту в законодавчих новелах та потребують уніфікації.

3. Безумовно варто погодитися з тезою автора, що відсутність спеціального законодавства щодо впорядкування діяльності агрохолдингів в Україні посилює актуальність дослідження. Тому доцільним було б розвинути дану ідею, запропонувати законодавчі норми для спеціального акту щодо означеної проблематики, що значно б підсилило положення «новизни». Хоча варто зауважити, що автор дає пропозицію до спеціального Закону України «Про агрохолдингові компанії в Україні», щоправда лише в частині закріплення підвищеної соціальної відповідальності агрохолдингів (с. 184 дисертації). Тоді як у частині визначення особливостей правового становища агрохолдингів та сільськогосподарських товариств пропонуються зміни і доповнення до чинних Законів України «Про холдингові компанії в Україні» та «Про акціонерні товариства». Така позиція автора, на нашу думку, потребує уточнення під час захисту, адже постає питання, яку саме позицію підтримує дисертант: використання загальної правової бази для нормативного регулювання діяльності агрохолдингів? Чи вважає необхідним доцільність розроблення спеціального законодавства щодо впорядкування діяльності агрохолдингів в Україні?

Однак зазначені питання ставляться виключно в порядку наукової дискусії; вони не применшують вагу результатів дослідження не применшують рівня рецензованої роботи і не впливають на її загальну позитивну оцінку, наукову і практичну цінність.

Загальні висновки щодо дисертації. Зміст дисертації свідчить про набуття її автором Р. І. Гуцолом теоретичних знань і компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення. За всіма показниками рецензована наукова праця відповідає рівню дисертації на здобуття ступеня доктора філософії. Робота містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 08 «Право». Зміст та вся дисертація в цілому відповідають рівню дисертації зі спеціальності 081 «Право», за якою робота подана до захисту. У дисертаційному дослідженні Р. І. Гуцола відсутні порушення академічної доброчесності.

У цілому дисертація «Правове становище агрохолдингів в Україні» є самостійною, завершеною науковою працею, виконана на належному теоретичному рівні, за результатами відповідає рівню дисертації для здобуття ступеня доктора філософії, повністю відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Гуцол Руслан Іванович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право».

Рецензент професорка кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука Національного університету біоресурсів та природокористування України, доктор юридичних наук, професор Людмила МІХНЕВИЧ